

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Микола МИХАЙЛІЧЕНКО

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ КОМПЛЕКСНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Охарактеризовано технологію формування громадянської компетентності майбутніх учителів як результат комплексного педагогічного дослідження на основі цілісного й особистісно орієнтованого підходів, реалізованого у проекті «Громадянська освіта — Україна» і навчальному курсі «Громадянська освіта». В основу педагогічної технології формування громадянської компетентності майбутніх вчителів покладено ідею організації та координації різних дидактичних і виховних впливів на майбутніх учителів у процесі вивчення фахових, педагогічних та соціально-гуманітарних дисциплін, системного залучення їх до виховної та громадської роботи у ВНЗ.

Необхідність розбудови в Україні громадянської освіти зумовлюється потребою розвитку державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити всім громадянам рівні стартові можливості для розвитку й застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально-психологічної потреби особистості – потреби в самовизначенні і самоствердженні [7].

Оскільки мета громадянської освіти передбачає формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що має культурологічні засади і є фундаментальною духовно-моральною якістю, світоглядною і психологічною характеристикою особистості, учитель як суб'єкт і організатор процесу громадянського виховання повинен володіти відповідним рівнем громадянської компетентності, що визначає його громадянську зрілість і професійну готовність.

Різні аспекти професійного становлення майбутнього вчителя, його підготовки до здійснення громадянського виховання досліджували В. Андрущенко, Є. Бондаревська, О. Вишневський, О. Киричук, Н. Косарева, В. Пащенко, Л. Печуркіною-Шумейко, О. Пометун, В. Постовий, М. Рагозін, Ю. Руденко, О. Савченко, В. Сластьонін, М. Стельмахович, Б. Ступарик, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, А. Хуторской та ін.

Однак аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що проблема створення цілісних науково обґрунтованих технологій формування громадянської компетентності майбутніх учителів як складової їх професіоналізму та громадянської зрілості у практичній площині висвітлена недостатньо.

Зважаючи на це, визначено **мету статті**: охарактеризувати технологію формування громадянської компетентності майбутніх учителів як результат комплексного педагогічного дослідження на основі цілісного й особистісно орієнтованого підходів.

У процесі розробки авторської педагогічної технології враховувались концептуально нові погляди на освітні системи. Сучасний світ з кожним роком стає дедалі складнішим, динамічнішим, тому входження в сьогоденне суспільство і знаходження свого місця в житті вимагають значних зусиль від кожної людини. Треба не лише багато знати, а й уміти постійно розширювати й оновлювати знання, вирішувати численні проблеми на роботі і в особистому житті, прогнозувати свої плани і методи їх здійснення. Отже, нині тільки той може успішно діяти в сучасному світі, хто здатний самостійно приймати правильні рішення. Усі ці обставини зумовлюють потребу в оволодінні сучасними компетентностями, які дають особистості можливість реалізувати в житті свій пізнавальний, творчий, діяльнісний потенціал. Саме розвиток життєво важливих компетентностей може відкрити людині можливості орієнтуватись

у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти. Громадянська компетентність — це здатність захищати та піклуватися про відповідальність, права, інтереси та потреби людини й громадянина Української держави та суспільства.

Формування і розвиток громадянської компетентності учнівської молоді значною мірою залежить від тих освітніх технологій, які використовують педагоги в процесі навчання. Беручи до уваги те, що учень як суб'єкт навчання отримує від педагога лише певні орієнтири процесу засвоєння знань, а більшість інформації повинен здобувати сам, основу освітнього процесу мають становити інноваційні технології, зорієнтовані не тільки і не стільки на знаннєвий компонент, скільки на діяльність й особисту творчість.

Здобути автором цієї статті результати дослідження технології формування громадянської компетентності значною мірою реалізовані у проекті «Громадянська освіта — Україна».

Мета проекту — консолідувати і поширити кращий досвід викладання громадянської освіти, підвищити рівень усвідомлення вчителями значення і потенціалу різних навчальних предметів у громадянській освіті учнів, підготувати методичні рекомендації щодо формування громадянської компетентності учнів на основі міжпредметного підходу та у позакласній роботі.

Сутність педагогічної технології виражена насамперед у методичному посібнику «Громадянська освіта» [4]. Він впроваджується компанією «Cambridge Education Ltd.» — членом Mott Mac-Donald Group (Велика Британія) у консорціумі із Всеукраїнським фондом «Крок за кроком», громадською організацією «Німецько-російський обмін» (Німеччина) і Центром громадянської освіти (Польща).

Структурні компоненти громадянської компетентності та їх характеристика подані у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика структурних компонентів громадянської компетентності

КОМПОНЕНТ	ЗМІСТ КОМПОНЕНТА
Знаннєвий	а) Знання, які стосуються правил колективного життя, демократичних умов встановлення цих правил, про взаємодію влади, суспільства й особистості, про розбудову демократії (правові, політичні, соціальні); б) знання про свою національну культуру, історію, традиції, звичаї, мову; в) знання про сучасний світ (глобалізація, міжнародні відносини); г) знання принципів і цінностей прав людини, демократичних свобод.
Ціннісний	а) Повага до Батьківщини, народу, держави, її символіки, традицій, мови; б) почуття власної гідності; в) повага до таких цінностей, як права людини, свобода, рівність, солідарність; г) визнання та дотримання законів, вміння орієнтуватись у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні та визначати власну позицію; д) толерантність, здатність до емпатії.
Діяльнісний	а) Здатність робити вибір у ситуаціях реального життя; б) здатність співпрацювати з органами державної влади та місцевого самоврядування; в) здатність до порозуміння з іншими, до співпраці, роботи в команді; г) здатність розробляти і впроваджувати спільні проекти; д) уміння вирішувати конфлікти відповідно до законів демократії.
Процесуально-особистісний	а) Здатність критично й незалежно мислити; б) здатність брати на себе відповідальність; в) здатність робити свідомий вибір та застосовувати демократичні технології прийняття рішень; г) здатність брати участь у дебатах, аргументувати; д) здатність поважати погляди інших людей.

Педагогічна технологія враховує те, що зміст громадянської компетентності для учнів початкової, основної і старшої школи різний.

Аналіз існуючих нормативно-правових документів, держаних стандартів освіти та навчальних програм 12-річної школи дає змогу зробити висновок, що розвиток громадянської компетентності учнів забезпечує формування у них таких рис особистості, як поінформованість, здатність до дослідження, активність, ініціативність, комунікативність, участь і відповідальна дія.

Це завдання вирішується як у навчальному процесі, так і позакласній та позашкільній роботі відповідно до ступенів шкільної освіти, змісту навчальних предметів та вікових особливостей учнів на кожному з них.

Особливістю завдань громадянської освіти у початковій школі (1–5 класи) є створення умов для формування елементарних знань про державу, закони, права і відповідальність людини і громадянина, основні моральні цінності і норми поведінки. На цьому ступені у дитини розвиваються такі комунікативні здібності, завдяки яким вона може інтегруватися в суспільство, формується вміння спілкуватися й вирішувати конфліктні ситуації через діалог. Закладаються основи ціннісних орієнтацій свідомого громадянина.

В основній школі (6–9 класи), водночас із поглибленням знань та морально-етичної складової громадянської компетентності, акцент має бути зроблений на соціальній складовій громадянської компетентності, яка забезпечує учнів знаннями й вміннями, що необхідні для участі в житті школи і громади (співпраця, співробітництво, комунікації, повага до інших, толерантна поведінка, права та обов'язки, плюралізм, вирішення конфліктів, громадянське суспільство).

У старшій школі (10–12 класи) треба концентрувати увагу на політологічні, правові та економічні аспекти громадянської компетентності, які передбачають розуміння сутності демократії, форм участі громадян у житті суспільства і держави, прав та обов'язків, прав і свобод людини, форм і функцій державної влади, процесів прийняття рішень та контролю за ними, сутності ринкових відносин, економічних чинників розвитку демократичного суспільства. Особливістю формування громадянських умінь на цьому рівні освіти є здатність учня свідомо застосовувати набуті знання, вміння і навички для вирішення проблем власного життя, життя громади, держави і суспільства, орієнтуючись на цінності громадянського суспільства.

У процесі теоретико-експериментального дослідження визначено, що педагогічна технологія формування громадянської компетентності майбутніх учителів передбачає сукупність заходів:

1. Організацію і проведення щоквартальних науково-методичних нарад та конференцій з викладачами ВНЗ з метою координації дій та вдосконалення науково-методичного забезпечення навчальних курсів, спрямованих на формування громадянської компетентності майбутніх учителів.

2. Введення теми «Громадянська компетентність майбутнього вчителя» до курсу «Вступ до спеціальності».

3. Запровадження на I і II курсах навчального предмета «Громадянська освіта».

4. Оптимізацію викладання навчальних курсів «Філософія», «Історія України», «Політологія», «Основи правознавства» в контексті формування громадянської компетентності.

5. Оптимізацію викладання фахових дисциплін і методик їх викладання у контексті формування в майбутніх учителів компетентностей використання потенціалу цих навчальних дисциплін у громадянській освіті.

6. Оптимізацію навчального курсу «Педагогіка», проведення спеціальних занять стосовно впровадження технології громадянського виховання.

7. Корегування тематики курсових і дипломних робіт з педагогіки.

8. Запровадження студентських наукових гуртків і проблемних груп з проблем громадянської освіти.

9. Розроблення методичних рекомендацій для кураторів академічних груп.

10. Розроблення і запровадження на V курсах учительських спеціальностей навчального курсу «Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя», а також підготовку навчального посібника.

11. Включення громадянського компонента до змісту спецкурсів і спецсеінарів, які викладаються на IV–V курсах.

12. Введення теми «Традиції громадянської освіти в країнах Європи» до структури навчального курсу «Вища освіта України та Болонський процес» і теми «Громадянська освіта у вищій школі» до змісту курсу «Педагогіка вищої школи» у магістратурі.

13. Вдосконалення змісту педагогічних практик, їхнє спрямування на організацію студентами-практикантами системи заходів громадянського виховання в ЗОШ.

14. Організаційно-методичне сприяння розбудові студентського самоврядування в навчальних групах.

15. Проведення діагностики динаміки сформованості громадянської компетентності у майбутніх учителів.

Перелічені вище заходи відображають теоретично обґрунтовану освітню технологію, виражену у практичних організаційних кроках, які треба здійснити для її комплексного провадження. Відзначимо, що комплексний підхід має велике значення у формуванні й розвитку громадянської компетентності. Єдність навчального курсу «Громадянська освіта», позакласної діяльності громадянського спрямування, позашкільної громадської діяльності учнів дає змогу реалізувати одне з найважливіших освітніх завдань — становлення особистості, здатної до громадянської дії в умовах сучасного світу.

Педагогічна технологія формування громадянської компетентності перевірялась нами експериментально. Учасниками педагогічного експерименту були студенти контрольних (291 особа) та експериментальних (294 особи) груп. В експериментальних групах (ЕГ) застосовувались описані вище елементи педагогічної технології, тоді як у контрольних групах (КГ) формування громадянської компетентності здійснювалось традиційно. Деталізуємо зміст й особливості організації окремих її складових як педагогічного процесу, організованого в експериментальних групах вищого педагогічного закладу освіти.

Формування громадянської компетентності починається вже у процесі професійного відбору. Його мета — виявлення рівня розвитку педагогічних здібностей і громадянських якостей абітурієнтів. Ці дані мають слугувати основою для детальної діагностики сформованості основних якостей і характеристик, які визначають зміст початкового рівня громадянської компетентності майбутніх учителів.

Основні функції цілепокладання й узгодження світоглядних позицій майбутніх учителів стосовно змісту і необхідності формування громадянської компетентності покладено на навчальний курс «Громадянська освіта». Він створений за участю науковців класичних і педагогічних університетів України під керівництвом, професора Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Т. В. Ладиченко. Апробація його окремих складових у процесі експериментальної роботи мала на меті як реалізацію завдань експериментальної роботи, так і розроблення оптимальних варіантів запровадження нової навчальної дисципліни у ВНЗ.

Специфікою предмета «Громадянська освіта» є його інтегративність — поєднання різних гуманітарних дисциплін: філософії, соціології, історії, соціальної педагогіки, психології, політології, історії політичних і правових вчень тощо в органічне ціле з метою використання їх гуманітарного потенціалу й формування у студентів відповідних знань, якостей і компетенцій.

Він побудований так, щоб студенти не лише отримали готові знання, а й мали орієнтири для їх самостійного пошуку. Пропонована навчальна програма розрахована на підготовку вчителів до викладання навчальної дисципліни «Громадянська освіта», яка своїм змістом і прикладним характером має сприяти розвитку громадянськості особистості, формуванню громадянської компетентності.

Мета курсу — створити умови для розвитку змістовних характеристик громадянської компетентності майбутніх учителів, актуалізувати їхню громадянську активність і позицію, підготувати до викладання дисципліни «Громадянська освіта» та реалізації громадянськознавчого потенціалу фахових навчальних дисциплін у ЗОШ.

Завдання курсу:

- формування громадянської компетентності в майбутніх учителів ПГЦ;
- поглиблення, оновлення та систематизація знань студентів про демократію, громадянське суспільство та його інститути;
- ознайомлення із світовим, європейським та національним досвідом громадянської освіти;
- реалізація особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до навчання дорослих;
- підготовка майбутніх учителів до використання інноваційних освітніх технологій, інтерактивних методик у викладанні курсу;
- створення умов для набуття учителями досвіду громадянської дії, демократичної поведінки та конструктивної взаємодії.

Програма розрахована на 72 навчальні години і складається з науково-теоретичного та методичного модулів: науково-теоретична підготовка студентів — модуль I (42 год.) передбачає вивчення теоретичних засад громадянської освіти (2-й семестр); методична підготовка студентів — модуль II (30 годин) спрямована на формування практичних умінь і навичок, організацію і проведення занять з громадянської освіти (3-й семестр).

Зміст курсу

Модуль I. Зміст громадянської освіти

Тема 1. Предмет і завдання курсу громадянської освіти. Зміст громадянської компетентності вчителя (2 год.).

Тема 2. Демократія в сучасному світі (2 год.).

Тема 3. Громадянин і суспільство (4 год.).

Тема 4. Людина (громадянин) і держава (4 год.).

Тема 5. Людина в ринковій економіці (2 год.).

Тема 6. Суспільні відносини (2 год.).

Тема 7. Громадянське суспільство (4 год.).

Тема 8. Європейський Союз. Україна в контексті європейських інтеграційних процесів (2 год.).

Модуль II. Методика організації громадянської освіти

Тема 9. Громадянська компетентність вчителя (2 год.).

Тема 10. Форми організації громадянської освіти у загальноосвітніх закладах (2 год.).

Тема 11. Зміст і методика громадянської освіти в процесі вивчення гуманітарних дисциплін у загальноосвітніх закладах (2 год.).

Тема 12. Методика формування громадянськознавчих понять (2 год.).

Тема 13. Методи та засоби навчання в процесі громадянської освіти (4 год.).

Тема 14. Інформаційно-комунікаційні технології в процесі викладання громадянської освіти (2 год.)

Тема 15. Організація громадянського виховання у загальноосвітньому закладі (2 год.)

Тема 16. Діагностика й оцінювання навчальних досягнень учнів з громадянської освіти (2 год.).

Результативність викладання зазначеного навчального курсу як стрижневого і системотвірного компонента педагогічної технології ми пов'язували із застосуванням елементів кредитно-модульної системи навчання в такій послідовності:

— сформульовано цілі кожного модуля (модуля I — оптимізувати формування насамперед спеціально-наукової, політичної, правової компетентності; модуля II — управлінської, виховної, комунікативної, дидактичної та методичної компетентностей);

— спрогнозовано результати навчання (досягнення вказаних компетентностей), розроблено критерії оцінювання цих компетентностей;

— визначено стратегію викладання, яка передбачає поєднання різних форм і методів навчання (читання лекцій з кожної теми, проведення семінарських занять у вигляді дискусій з таких тем: «Громадянин і суспільство», «Громадянське суспільство», «Політична і правова культура», «Методика організації громадянської освіти в ЗОШ», «Методика громадянського

виховання в ЗОШ», розробка завдань для самостійної роботи, бібліографії до кожної теми тощо).

Під час дослідження ми дійшли висновку, що подальше розширення й укрупнення змісту соціально-політичної і психологічної підготовки в навчально-виховному процесі може здійснюватися переважно двома шляхами. Перший шлях — розвиток і зміцнення міжпредметних зв'язків, другий — цілеспрямоване, заздалегідь сплановане зосередження уваги студентів на визначених знаннях, положеннях, поняттях, явищах, що мають відношення до формування професійно-педагогічних якостей у процесі вивчення дисциплін загальнокультурного, психолого-педагогічного і предметного блоків, а також педагогічної практики.

Одержані результати дають підставу стверджувати, що запроваджена авторська педагогічна технологія формування громадянської компетентності у майбутніх учителів має високий рівень ефективності.

Подібний висновок підтверджується результатами застосування усіх методик діагностики рівня сформованості цього утворення, та порівняльним аналізом одержаних даних з аналогічними показниками КГ, представники якої мали приблизно однаковий з ЕГ рівень громадянської компетентності на початку експерименту, а також — з показниками п'ятикурсників, діагностованих на констатувальному етапі експерименту. Так, на відміну від ЕГ у КГ кількість студентів з оптимальним та достатнім рівнями громадянської компетентності значно менша (53%), в учасників констатувального зрізу — 40%. Натомість в обох згаданих групах були виявлені майбутні вчителі з початковим рівнем громадянської компетентності — 2% і 4% відповідно.

21% репрезентів у ЕГ та 8% у КГ мету своєї професійної діяльності пов'язували з вихованням свідомого громадянина, активною професійною і громадянською позицією. Майже 48% опитаних ЕГ і 35% КГ вважали, що мета професійної діяльності — це виховання Людини, всебічно розвиненої особистості з високими громадянськими якостями, а також ефективна фахова діяльність і професійне самовдосконалення. 21% студентів ЕГ і 35% КГ відзначили, що метою професійної діяльності вчителя є формування в учнів якісних знань зі свого предмета та їхнє моральне виховання (з елементами громадянського).

17% опитаних майбутніх вчителів з ЕГ і 4% з КГ першочергово пов'язують свої сенсожиттєві орієнтації з активною громадянською та професійною діяльністю. Майже 12% респондентів ЕГ і 10% КГ назвали побудову громадянського суспільства однією з пріоритетних цілей життя; майже 25% респондентів з обох груп вважали однією з цілей життя виховання «справжніх громадян».

Майже 78% репрезентів ЕГ і лише 35% КГ включили громадянський компонент до мети і завдань виховної роботи в сучасній ЗОШ. 52% представників ЕГ і 21% КГ розглядали виховання громадянина і громадянськості як пріоритетний напрямок у цьому виді діяльності. Майже 85% опитаних ЕГ і 68% КГ усвідомлювали мету і завдання виховної роботи у школі відповідно до існуючих вимог.

На основі аналізу відповідей можна зробити висновок, що майбутні вчителі великого значення надавали такому компоненту громадянського виховання, як формування громадянина (41% у ЕГ та 49% у КГ). Меншу значущість респонденти надали формуванню правової і політичної культури (15% у ЕГ і 45% у КГ). Лише 5% опитаних КГ дали свій варіант відповіді, розкривши інтегрований зміст громадянського виховання. В ЕГ це показник склав біля 40% загальної кількості респондентів.

Враховуючи, що застосовані під час дослідження методики кореляції одержаних даних показали припустимі результати розходжень в оцінках, варіативність методики діагностики сформованості громадянської компетентності майбутніх учителів, відповідність результатів оцінювання як окремих компонентів (критеріїв), так і утворення загалом, та зважаючи на виявлену позитивну динаміку якісних змін в ЕГ порівняно з КГ та іншими контрольними дослідженнями, ми дійшли висновку про позитивний характер дослідно-експериментальної роботи.

На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. В основу педагогічної технології формування громадянської компетентності майбутніх вчителів доцільно покласти ідею організації та координації різних дидактичних і виховних впливів на майбутніх вчителів у процесі вивчення фахових, педагогічних та соціально-гуманітарних дисциплін, системного залучення їх до виховної та громадської роботи у ВНЗ.

2. Функції цілепокладання та координації педагогічних впливів на процес формування громадянської компетентності майбутніх учителів виконують нові навчальні курси «Громадянська освіта» та «Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя», які викладалися в ЕГ протягом I–II та V курсів навчання в університеті.

3 Ефективними у контексті формування громадянської компетентності виявилися відповідні фрагменти навчальних курсів «Філософія», «Історія України», «Політологія», «Основи правознавства». Тут значну роль може відіграти посилення громадянського компонента курсу «Педагогіка», вдосконалена програма педагогічної практики, активне залучення студентів до науково-дослідної діяльності й самоосвіти, різних видів громадської роботи.

4. Результати визначення рівнів громадянської компетентності після закінчення формувального етапу експерименту та порівняння їх з даними, одержаними на констатувальному етапі експерименту, засвідчили, що загалом та за усіма окремими критеріями (компонентами) показники рівня громадянської компетентності студентів якісно зросли.

Таким чином, експериментальне впровадження авторської педагогічної технології дало позитивні результати. Подальшої уваги науковців заслуговують такі проблеми: дослідження специфіки формування громадянської компетентності майбутніх учителів на різних ступенях і за різними напрямками педагогічної освіти, визначення можливостей розвитку громадянської компетентності у системі післядипломної педагогічної освіти, застосування нових інформаційних технологій у громадянській освіті майбутніх учителів, роль медіаосвіти у формуванні громадянської компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Теоретико-методологічні засади реформування вищої освіти в Україні // Педагогічна газета. — 2000. — № 12. — С. 1–2.
2. Бондаревская Е. В. Воспитание как возрождение гражданина, человека культуры и нравственности // Опыт разработки концепции воспитания: В 2-х ч. — Ростов-на-Дону.: Ростов. ОИУУ, 1993. — Ч. 1. — С. 11–42.
3. Вишневський О. Громадянський (цивільний) аспект змісту виховання // Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій. Підручник для студентів / За ред. О. Вишневського. — Дрогобич, 2000. — С. 190–207.
4. Громадянська освіта: Методичний посібник для вчителя. — К.: Етна-1, 2008. — 194 с.
5. Збірник нормативно-правових документів з вищої освіти // Укл.: В. Д. Шинкарук, А. В. Кудін, К. М. Левківський та ін.; За заг. ред. С. М. Ніколаєнка. — К., 2007. — 87 с.
6. Киричук О. Національно-громадянське виховання: сутність, функції, генеза: З доповіді на Всеукраїнської наук.-практ. Конференції, «Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи» // Педагогічна газета. — 1997. — № 10.
7. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. — 2000. — № 2. — С. 6–7.
8. Косарева Н. І. Виховання громадянськості учнів на ідеях української державності // Педагогіка і психологія. — 1996. — № 3. — С. 130–136.
9. Пашенко В. Поняття «громадянськості» і теорія громадянського суспільства // Політичний менеджмент. — 2005. — № 2 (11). — С. 118–126.
10. Педагогічна майстерність учителя: Навч. посібник / За ред. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної. — Харків: ОВС, 2006. — 224 с.
11. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості: У 2-х т / За заг. ред. М. Й. Боришевського. — К.: Дніпро, 2001.
12. Печуркіна-Шумейко Л. Громадянське виховання підлітків як соціально-педагогічна проблема // Рідна школа. — 2000. — № 7. — С. 33–37.
13. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів. — 2005. — № 23. // [Електронний ресурс] / <http://visnyk.iatp.org.ua>
14. Постовий В. Г. Історична основа громадянського виховання // Гуманізація навчально-виховного процесу: Наук.-метод. збірник. — Слов'янськ, 2001. — Вип. 11. — С. 140–144.
15. Рагозін М. Громадянське виховання: методологія та організація у світлі європейського досвіду // Шлях освіти. — 1999. — № 4. — С. 16–20.

16. Савченко О. Я. Від людини освіченої до людини культури // Рідна школа. — 1996. — № 6.
17. Слостенин В. А., Руденко Н. Г. О личностно ориентированных технологиях подготовки учителя // [Електронний ресурс] www/auditorium.ru
18. Ступарик Б. Громадянське виховання сучасної молоді // Вісник Прикарпатського університету: Серія «Педагогіка». — Івано-Франківськ, 2000. — Вип. 3. — С. 3–14.
19. Сухомлинська О. В. Ідеї громадянськості й школа в Україні // Шлях освіти. — 1999. — № 4. — С. 20–25.
20. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 т. — К., 1977. — Т. 3. — С. 283–582.
21. Сухомлинская О. В. Формирование гражданской зрелости студенческой молодёжи. — К.: Вища школа, 1978. — 133 с.
22. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58–64.

Галина АДАМІВ

ПЕДАГОГІЧНА ІНТУЇЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядається місце інтуїції в педагогічному процесі. Розкрито зміст понять «інтуїція» та «педагогічна інтуїція», показано взаємозв'язок педагогічної інтуїції і педагогічної творчості.

Один із стратегічних напрямків розвитку національної системи освіти полягає у вирішенні проблеми професійної культури педагога. Традиційні освітні технології, які втілюються у навчально-виховний процес вищої школи, орієнтуються лише на передання знань майбутнім педагогам, не завжди сприяють розвитку їх творчого потенціалу. Якщо увага звертатиметься на розвиток тільки логічного мислення, логічних методів пізнання істини, то це буде зменшувати творчу ініціативу студентів. Розвиток ж чуттєвого (інтуїтивного) пізнання майбутніх педагогів сприятиме ефективному формуванню творчості у професійній діяльності.

Мета статті — показати місце інтуїції у педагогічному процесі, охарактеризувати зміст понять «інтуїція» та «педагогічна інтуїція», розкрити взаємозв'язок педагогічної інтуїції та педагогічної творчості.

В останні роки у педагогіці спостерігається зростання інтересу до вивчення інтуїції [11]. Це зумовлено тим, що інтуїтивні можливості допомагають вчителям підвищувати ефективність навчально-виховного процесу. Педагогічна діяльність постійно ставить вчителя в проблемну ситуацію вибору та прийняття правильного рішення. Практично кожному педагогові у професійній діяльності для прийняття рішення доводилося вдаватися до інтуїції. Прийняття рішення і його реалізація в дії залежить від рівня педагогічної, психологічної та методичної підготовленості вчителя. Педагог планує професійні дії на основі глибокого аналізу всіх структурних елементів навчально-виховного процесу з урахуванням власного досвіду і знань, уміння передбачити хід подій, реалізувати свої здібності при зміні обставин. Якщо врахувати неповноту і приблизність інформації, яку отримує вчитель, різноманіття можливих варіантів, обмеженість часу для пошуку рішень, то стає зрозумілим, що в таких умовах точний розрахунок дуже часто просто неможливий, а інтуїтивне передбачення може виявитися точнішим від будь-яких логічних розмірковувань. Педагогічна діяльність не може мислитися без чуття, передбачення, інтуїції, імпровізації. Інтуїція, педагогічне чуття часто заміняють досвідченому вчителю логічні міркування. За допомогою використання інтуїтивних можливостей, як показують наукові дослідження, вчитель знаходить найбільш правильне рішення в ситуації вибору [10].

Розглядаючи сутність поняття «інтуїція», потрібно відзначити, що воно не є однозначно визначеним. Інтуїція є складним феноменом і розглядається у філософській, психологічній і спеціальній (біологічній, медичній, нейрофізіологічній і іншій) літературі.

Теоретичний аналіз наукової літератури показав, що в різні часи думки про зміст інтуїції суттєво відрізнялися. Древні мислителі під нею розуміли безпосередній погляд на реально існуючий стан речей. Таке знання згодом отримало назву «почуттєва інтуїція». Простота і наочний характер цієї форми знання позбавляли її проблемності. Уперше риси філософського трактування інтуїції спробували визначити Платон й Арістотель [4]. Однак вони не розглядали чуттєву природу інтуїтивного пізнання, інтуїція була ніби перенесена до сфери абстрактного мислення. За